

Miomir ABOVIĆ (Tivat)
Univerzitet Mediteran – Podgorica

O PRIRODI VEZNIKA *A* I MOGUĆNOSTI KOMUTABILNE UPOTREBE VEZNIKA *A* I *I*

U radu se razmatraju pitanja koja se odnose na veznik *a*, njegov status u normativnim priručnicima i gramatikama srpskohrvatskoga, srpskog i hrvatskoga jezika, smisaone odnose među klauzama koje se njime povezuju i mogućnosti komutabilnosti veznika *a* i *i* u određenim semantičko-gramatičkim kontekstima koji ukazuju na posebnost značenja klauza (ili nekih drugih jezičkih formi) što se vezuju tim veznikom. Konstatovali smo da, pored povezivanja klauza suprotnih/kontrarnih/nepodudarnih po smislu ili povezivanja klauza nepodudarnih rečeničkih konstituenata, veznik *a* ima i značenje intenzifikacije/isticanja/naglašavanja sadržaja druge klauze (ili neke druge jezičke forme), a to značenje treba snažnije naglasiti u novim normativnim priručnicima i gramatikama bosanskoga, crnogorskog, srpskoga i hrvatskog jezika.

Ključne riječi: *veznik a*, *veznik i*, *suprotne rečenice*, *komutabilnost veznikā*, *književnojezička norma*, *BHSCG jezici*

Problem na koji ćemo ukazati u ovom radu tiče se određenih aspekata upotrebe veznika *a*, prije svega kontekstā u kojima je moguća komutabilnost njegove upotrebe sa veznikom *i*. Pažnju ćemo pokloniti i tretmanu ove pojave (mogućnosti komutabilne upotrebe veznika *a* i *i* u određenim kontekstima) u serbokroatističkoj gramatičkoj literaturi i normativnim priručnicima. Primjere smo ekscerpirali iz korpusa savremene dnevne štampe.

Na mogućnost komutabilnosti upotrebe suprotnih i sastavnih veznika u određenim kontekstima ukazivano je u serbokroatističkoj literaturi. Definišući suprotne rečenice u svom radu o nezavisnosloženim rečenicama i govoreći o odnosu prostih rečenica u njima, M. Ajanović kaže sljedeće: „Za karakteristične suprotne rečenice najbolje je reći, po mom osjećanju, da iskazuju vrstu radnje (stanja ili zbivanja) ili uopće nešto što je suprotno, sasvim drukčije od onoga što je izneseno u rečenici za koju su vezane (jedan je marljiv, iskren,

pažljiv, a drugi lijen, lažljiv, nepažljiv); a mogu označavati i nejednakost, kao u primjeru: Ti nosiš jednoga, a ja troje.¹ Dalje konstatuje da se „...tipično suprotno značenje ne iskazuje sa svezom *ali*, nego svezom *a*“.² Isti autor, međutim, u nastavku svoga rada, pišući o vezniku *a*, konstatuje „...da je njeno karakteristično značenje ovo: upotrebljava se onda kad u složenoj rečenici treba da se iznese naporedno isticanje, uzajamnost, poređenje, da se o nekom rekne jedno, a o drugom drugo... i sl. – nekad sa suprotnim značenjem“.³ Iako M. Ajanović ne govori direktno o slučajevima moguće komutabilnosti upotrebe veznika *a* i *i* u određenim semantičko-gramatičkim kontekstima, upotreba priloga *nekad* od strane tog autora, pored toga što posljednju tvrdnju dovodi u izvjesnu protivrječnost sa ranije iznesenim konstatacijama, kao da na neki način relativizuje apsolutnu suprotnost klauza povezanih veznikom *a*.

I M. Stevanović konstatuje da su „...najizrazitije suprotne rečenice s veznikom *a*“⁴ i da „...sve suprotnosti ... nisu istovetne, već suprotnost, odnosno nepodudarnost, može se reći, pored toga što iskazuje pravu suprotnost..., sadrži se i u nepodudarnosti pojedinih rečeničnih delova, u nepodudarnosti predikatskih odredaba ili dopuna, u nepodudarnosti objekata – između ostalih rečeničnih delova“.⁵ Nakon navođenja primjera u funkciji dokaza za rečeno, Stevanović navodi primjere tipa *Sedi u bašti i oštri brijanje, a pevuca kroz zube, To već prilično dugo traje, a postaje sve teže i sve zamornije*,⁶ za koje konstatuje da u njima „...imamo približno slične odnose među naporednim rečenicama u složenoj kakve smo prikazali i u nekoliko prethodna stava ... ali je u ovima poslednjim istomernost smisla – sastavni karakter rečenice mnogo izrazitiji“.⁷ Naglasak, dakle, sa nepodudarnosti funkcionalnih elemenata rečenica premješta na smisaoni odnos među rečenicama, pa zaključuje da „...istinska suprotnost nije samo u nepodudarnosti pojedinih delova posebnih rečenica u naporedno-složenoj rečenici, nego više u smislu onoga što se tim rečenicama iznosi“.⁸ Kao primjer nezavisnosložene rečenice u okviru koje se naporedne rečenice odlikuju nepodudarnošću njihovih subjekata i predikata, ali ne i suprotnošću po smislu Stevanović navodi Čosićeve rečenice iz *Korena: Aćim dobi unuka a Srbija se oslobodi*, konstatujući da „...ove dve naporedne rečenice u složenoj i nasuprot nepodudarnosti njihovih subjekata i pre-

¹ M. Ajanović – „'Nezavisno' složena rečenica i odnos prostih rečenica u njoj“, *Naš jezik*, knj. 5, sv. 3-4, Beograd, 1953, 141.

² Isto, 142.

³ Isto, 141.

⁴ M. Stevanović – *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, Beograd, 1974, 799.

⁵ Isto, 799.

⁶ Isto, 802.

⁷ Isto, 803.

⁸ Isto, 804.

dikata, po smislu nisu suprotne jedna drugoj, koliko što se nikakva suprotnost ne bi osetila kada bi ta rečenica bila upotrebljena u obliku s veznikom *a*...“⁹ Zbog postojanja ovakvih smisaonih odnosa među klauzama povezanih veznikom *a* u okviru nezavisnosloženih rečenica, nije čudo što Stevanović donosi unekoliko protivurječne zaključke pa na jednoj strani kaže da se „...u svakome slučaju vezniku *a* koji ide među one reči (veznike) svoje vrste koje imaju i svoja značenja, pored suprotnih daje i sastavno značenje“,¹⁰ a dvije strane poslije toga da „...ne možemo poricati da se suprotnim veznikom *a* uvek označava neka vrsta suprotnosti“.¹¹

Na fenomen upotrebe određenih veznika *u*, da tako kažemo, kontekstu ne baš očekivanome za njih, a riječ je ponovo o upotrebi veznika *i* i *a*, ukazuje i I. Pranjković, s tim što on problemu prilazi govoreći o vezniku *i*. Konstatujući da „...možemo pronaći relativno veliki broj rečenica u kojima su kopulativni veznik *i* i adverbizativni *a* međusobno komutabilni“,¹² Pranjković naglašava da „...kad veznik *i* dolazi na ono mjesto na kojem bismo s obzirom na odnos među klauzama prije očekivali *a* (tj. kad povezuje neskladne ili suprotne elemente) onda on može imati dvovrsku ulogu“.¹³ Sa jedne strane, „...ako se radi samo o neskladnosti (subjekatskoj, predikatskoj, vremenskoj i sl.) ili o djelomičnoj smisaonoj suprotnosti, veznik *i* često ublažava te neskladnosti i suprotnosti: *No, psi su lajali kao i svakog dana i (a) njihov je lajež jače i veselije odjekivao*“.¹⁴ Sa druge strane, „...obično kad se radi o potpunijoj smisaonoj suprotnosti veznik *i* ne samo da ne pomiruje neskladnosti i suprotnosti nego ih povećava: *Bio sam žedan, (a, ali) ne napojiste me*“.¹⁵ Uzimajući u obzir ove činjenice, Pranjković konstatuje da je u primjerima kao što su upravo navedeni veznik *i* vrlo često stilski obilježen te da je stilska obilježenost dokaz da taj veznik, i pored svoje izuzetne učestalosti, ipak ima manje-više određeno značenje te da nije tačno da je njegovo značenje uslovljeno prirodom odnosa među elementima koje povezuje. Zaokružujući taj segment, Pranjković zaključuje: „Ne mislim, dakle, da se može govoriti o suprotnom *i* ili o kopulativnom *a*“.¹⁶

Dodirivanje suprotnog i sastavnog odnosa, bez zalaženja u detaljnije eksplikacije, uočavaju i Ž. Stanojić i Lj. Popović: „Veznik *a* najčešće obeležava kontrast ili pokazuje da situacija u drugoj rečenici predstavlja nešto razli-

⁹ M. Stevanović, *n. d.*, 804.

¹⁰ Isto, 799.

¹¹ Isto, 805.

¹² I. Pranjković – *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb, 1984, 55.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto, 56.

¹⁶ Isto.

čito u odnosu na prethodnu rečenicu. U ovom drugom slučaju suprotni i sastavni odnos se ponekad dodiruju. Up: *Zoran je najpre prihvatio poziv, a onda se predomislio; Zoran je najpre prihvatio poziv i onda se predomislio*.¹⁷

O međusobnoj supstituentnosti kopulativnog veznika *i*, sa jedne strane, i adverbativnog *a* (*ali*), sa druge, govori i M. Kovačević, i to u okviru postupka komunikativno-stilske intenzifikacije. „Intenziviranjem smatramo takav jezički postupak preuređenja sintaksičke konstrukcije kojim se upotrebom posebnih formalno-gramatičkih sredstava jedan ili više rečeničnih članova ističe (naglašava) i smisaono i emfatički“. ¹⁸ Upravo jedan od načina intenzifikacije vezan samo za kopulativne sintagme „...postiče se supstitucijom kopulativnog veznika *i* adverbativnim veznikom *a* ili *ali*. Pri tome adverbativni konektor preuzima gramatičko značenje kopulativnosti, a svoje adverbativno značenje preobraća u intenzifikatorsko. Tako je supstitucijom kopulativnog adverbativnim veznikom osložnjeno značenje ovog poslednjeg: on ujedinjuje gramatičku sa stilističkom funkcijom, postajući konektivno-intenzifikatorska riječ“, ¹⁹ navodeći primjere tipa: *...ali je stih postepeno a stalno* (← *postepeno i stalno*) *istiskivan iz mnogih oblasti*.

Rezimirajući navedena mišljenja, možemo zaključiti da jedni autori (Stevanović) mogućnost komutabilne upotrebe kopulativnoga veznika *i*, adverbativnog veznika *a* i upotrebe prvog umjesto drugog vide prije svega u istosmjernosti smisla klauza koje konstituišu nezavisnosloženu rečenicu. Drugi autori (Pranjeković, Kovačević) naglašavaju stilske efekte mogućnosti komutabilne upotrebe veznika *i* i veznika *a* – prvi tvrdi, donekle nasuprot Stevanoviću, da je ta stilska obilježnost dokaz da veznik (u tom slučaju *i*) ima određeno značenje i da smisaoni odnos među elementima koje povezuje ne utiče na njegovo značenje, dok drugi naglašava činjenicu intenzifikacije postupkom supstitucije kopulativnoga veznika adverbativnim.

I jezik crnogorske dnevne štampe obiluje primjerima u kojima je moguća komutabilnost kopulativnog veznika *i* i adverbativnog veznika *a*. Navodimo veći broj primjera, najprije onih u kojima je upotrijebljen veznik *a* komutabilan sa veznikom *i*, a onda obrnuto, onih u kojima je upotrijebljen veznik *i* komutabilan sa veznikom *a*:

Holivudska filmska zvijezda ... gitaru svira od dvanaeste godine, a dvosmjernu turneju po gradovima i mjestima Velike Britanije počinje koncertom u „Tyne Theatre“ u Njukaslu. (Vijesti, 19. 1. 2007, 39. str.); Haški optuženik Radovan Karadžić krije se u Rusiji, a tom informacijom odnedavno se bavi javnosti dosad nepoznata ...

¹⁷ Ž. Stanojčić, L. Popović – *Gramatika srpskog jezika*, Beograd, 1999, 356.

¹⁸ M. Kovačević – *Stilistika i gramatika stilskih figura*, Nikšić, 1995, 169.

¹⁹ Isto, 171.

Grupa za praćenje ratnih zločinaca... (Vijesti, 2. 2. 2007, 11 str.); *Grupom rukovodi državni tužilac B i H, osnovana je na predlog visokog predstavnika međunarodne zajednice, a u njoj su predstavnici svih policijskih agencija u B i H.* (Vijesti, 2. 2. 2007, 11. str.); *On je istakao da će radnici redovno dobijati plate, a da je briga posloводства kako će ih obezbijediti.* (Vijesti, 3. 2. 2007, 5. str.); *Sekretar ... saopštio je da će se licenca izdavati na pet godina, a za nju će taksisti plaćati 400 eura.* (Dan, 15. 3. 2007, 6. str.); *Leskovački trubači sviraju po dogovoru, a prosječno za svirku na svadbi traže oko 500 eura.* (Republika, 12. 2. 2007, 9. str.); *Prema njegovim riječima, u istom dijelu MZ oko dvadeset kuća priključeno je na gradsku kanalizaciju, a još toliko na septičke jame.* (Republika, 12. 2. 2007, 19. str.); *On očekuje da će prostor kod GSP-a biti ozelenjen, a nova rasvjeta biti postavljena.* (Republika, 12. 2. 2007, 19. str.); *PN-26 „Sipa“ je jedan od najmlađih brodova u floti MCG, izgrađen je 1989. u Kraljevici, a puni deplasman mu je oko 1600 tona.* (Vijesti, 20. 1. 2007, 7. str.); *Duizburg je neporažen već 14 kola..., a kod kuće još nije izgubio ove sezone.* (Start, 12. 2. 2007, 26. str.); *Prema najavama, treća generacija „Renoovog“ „megana“ će stići tokom 2008. godine, a svojim kvalitetima bi trebalo da francusku kuću dovede na sam vrh prodaje.* (Dan, 24. 2. 2007. g., 21. str.); *Deklaracija bi se ... predočila građanima, a zatim bi se usvojila na lokalnom parlamentu.* (Dan, 24. 2. 2007. g., 17. str.); *...jer je u noći između osmog i devetog januara nožem izbo svog dugogodišnjeg prijatelja ... a zatim ga bacio u jedan kanal rijeke Nekar...* (Dan, 24. 2. 2007, 12. str.); *To je drugi po redu automobil koji je napravljen za seriju, a koristio se od šeste do posljednje epizode.* (Pobjeda, 2. 3. 2007, 17. str.); *Parada je izrasla iz masovne demonstracije održane 1989. kod Brandenburške kapije, a prerasla u veliku svečanost klupske kulture na otvorenom.* (Vijesti, 23. 2. 2007, 40. str.); *...da učine daleko više u smanjenju emisije gasova koji proizvode efekat staklene bašte, a koji nastaju sagorijevanjem fosilnog goriva u termoelektranama...* (Vijesti, 3. 2. 2007, 10. str.); *Predsjednik sindikata ... kazala je da su radnici u veoma teškom materijalnom položaju, da među njima ima supružnika i samohranih majki..., a da ih je većina u starosnoj dobi kada u drugim firmama ne mogu naći posao.* (Vijesti, 20. 1. 2007, 12. str.)

Aktuelni šef ... je miljenik bogatih saveza i u predizbornoj kampanji igrao je na kartu iskustva... (Vijesti, 26. 1. 2007, 30. str.); *Amerikanci su akcije u crnogorskoj telekomunikacionoj kompaniji kupovali po cijenama ispod 2,5 eura, i očigledno je da su imali ogromnu zaradu po akciji.* (Republika, 30. 1. 2007, 5. str.); *Svi sadržaji nalaze se na platformi i naplaćuju se po cijeni koja je usvoje-*

na za dati tip sadržaja. (Dan, 1. 2. 2007, 12. str.); Kamene kuće u tom bloku izgrađene su 1957. godine i od tada niko nije ulagao u razvoj tog dijela grada. (Republika, 12. 2. 2007, 18. str.); Mediji su prenijeli i izjave očevidaca da je napadač imao oko 20 godina i da je bježeći s mjesta zločina uzviknuo „ubio sam nemuslimana“. (Vijesti, 20. 1. 2007, 8. str.); Načelnik pljevaljskog CB Milivoje Tomčić rekao je juče da je bezbjedonosna situacija u Pljevljima stabilna i da ta opština spada u najmirniju sredinu u Crnoj Gori. (Vijesti, 20. 1. 2007, 8. str.); Teške godine izolacije ... dovele su ne do saradnje nego do sjedinjavanja države i kriminala ... i bez krupnih rezova ... nemoguće je nastaviti dalje. (Dan, 24. 2. 2007, 2. str.); Na prvom mjestu, svakako, ističu dotrajale vozove, prugu i uopšte željezničku infrastrukturu i pri tome opominju na tešku saobraćajnu nesreću... (Dan, 24. 2. 2007, 15. str.)

Za navedene primjere sa veznikom *a* karakteristična je tzv. istosmjernost smisla klauza konstituenata nezavisnosloženih (višestrukosloženih) rečenica, a za većinu i identičnost subjekta povezanih klauza ili identičnost pojma nosioca sadržaja cjelokupne nezavisnosložene (višestrukosložene) rečenice (treći, peti, deveti primjer rečenica povezanih veznikom *a* u našem slučaju, recimo) te bi se u svima mogao upotrijebiti veznik *i* pa da dobijemo potpuno smislene i gramatične rečenice. Mogli bismo se složiti sa mišljenjem M. Kovačevića da je upotreba veznika *a* u ovim slučajevima vezana za postupak komunikativno-stilske intenzifikacije kojim se naglašava, ističe sadržaj druge klauze, informacije koju ona nosi. Zanimljiva je njegova tvrdnja da „...adverzativni konektor preuzima gramatičko značenje kopulativnosti, a svoje adverzativno značenje preobraća u intenzifikatorsko“. ²⁰ Znači li to da, uprkos Pranjkovićevim tvrdnjama da se ne može govoriti o kopulativnom *a* i tradicionalnoj podjeli veznikā nezavisnosloženih rečenica, taj autor ipak na neki način dozvoljava, sa jedne strane, poput Stevanovića, postojanje i sastavnog značenja ovoga veznika, a, sa druge, makar i indirektno, ukazuje na mogućnost izdvajanja posebne podvrste nezavisnosloženih rečenica u okviru postojeće podjele? ²¹

²⁰ M. Kovačević, *n. d.*, 171. str.

²¹ Navodeći Pranjkovićeve riječi da se „...posebnom vrstom koordiniranih rečenica mogu ... smatrati samo one rečenice kod kojih određenom značenjskom odnosu odgovara određen skup izražajnih sredstava“ (I. Pranjković – *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb, 1984. g., 38. str.), M. Kovačević zaključuje da „...sintaksički relevantna klasifikacija nezavisnosloženih rečenica prioritarno mora uvažiti suodnos izražajnih sredstava i smisaonih odnosa koji se njima iskazuju“. (M. Kovačević, *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*, Beograd, 1998. g., 12. str.) Polazeći od stavova tih lingvista, čini se da, uz odsustvo naglašene posebnosti izražajnih sredstava, ali na osnovu određene

Do značajnih i upotrebljivih uvida u konstrukcije sa veznikom *a* dolaze R. Simić i J. Jovanović u *Srpskoj sintaksi*. „Uviđamo“, kažu ti autori, „da je veznik 'a' upotrebljiv u konstrukcijama čiji se sadržaj delom podudara, a delom razlikuje.“²² „Najbolje je reći da se veznikom 'a' obeležava izuzimanje izvesnih grupa fakata iz celine, i to na taj način što se među njima stvara disparitet po nekom svojstvu, funkciji ili odnosu, ali uz zadržavanje osećaja pripadnosti celini u opštem smislu, van istaknute perspektive. Važno je dodati da je objedinjavajuća perspektiva samo stvar 'osećaja' i da je u semantičkoj pozadini, kao neka opšta perspektiva. A da je disparitet u prvom planu. Na jednoj strani, prema tome, činjenice su konjunktne, uključene u zajedničku celinu po opštim osobinama svojim, a na drugoj su u izvesnom disparitetu međusobno i sa celinom, isključuju se iz nje po nekom posebnom svojstvu – svaka na svoju stranu. Veznikom 'a' može se reći, označava se delimičan unutrašnji disparitet neke globalno jedinstvene celine.“²³ Simić i Jovanović dalje primjećuju da veznik *a* „...nije prost sinonim ni veznika 'i' ni veznika 'ali', iako mu se polje upotrebe delimično preklapa i sa jednim i sa drugim – već ima i sopstveni krug upotrebe, distinktan od susednih ili semantički srodnih vezničkih reči.“²⁴ Veznik *a* „...nije varijanta ni veznika 'i' a ni 'a' već ima sopstveni krug funkcija – insistira istovremeno na delimičnom podudaranju sadržaja povezanih formi, i na delimičnom razilaženju, disparitetu. Razilaženje može ići do suprotnosti, ali može ostati na nivou prostog 'variranja'. Sveščemo analizu na zaključak da veznik 'a' obeležava izuzimanje dela sadržaja dvaju članova obuhvaćenih zajedničkim smislom, i to na taj način što se oni uzajamno suprotstavljaju, što se ističe njihov disparitet.“²⁵ Značajno je Simićevo zapažanje da veznik *a* „...insistira istovremeno na delimičnom podudaranju sadržaja povezanih formi, i na delimičnom razilaženju, disparitetu.“²⁶ Upravo je taj djelimični disparitet, naglašavanje sadržaja, u našim primjerima, druge klauze distinktivna crta koja uslovljava i omogućava povezivanje ovih klauza veznikom *a* dok se upotrebom veznika *i* naglašava sastavnost, „istosmjernost smisla“ klauzā nezavisnosložene rečenice. Na mogućnost komutabilnosti veznika *a*, sa jedne strane, i *i*, sa druge, nesumnjivo direktno utiče stepen istosmjernosti smisla klauzā konstituenata nezavisnosložene rečenice. U primjerima koje smo upravo naveli sadržaj klauzā konstituenata nezavisnosložene rečenice karakteriše visoki stepen istosmjernosti,

posebnosti smisaonih odnosa među klauzama povezanim veznikom *a* o kojima smo upravo govorili, ima smisla govoriti o podvrsti određene vrste nezavisnosloženih rečenica.

²² R. Simić, J. Jovanović – *Srpska sintaksa I, II*, Beograd, 2002. g., 431.

²³ Isto.

²⁴ Isto, 432.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

naporednosti te je u njma sasvim moguća upotreba sastavnog veznika dok se upotrebom veznika *a* naglašava, ističe sadržaj druge klauze. Već u sljedećim primjerima upotreba sastavnog veznika *i* umjesto veznika *a* bila bi mnogo manje prihvatljiva iako moguća:

Nacrtom prostornog plana Crne Gore predviđena je izgradnja 49 hidrocentrala, a svaka sedma bi se gradila na rijeci Tari. (Dan, 22. 1. 2007, 6. str.); BBM ... je u ponudi navela da će cijena mjesečne pretplate za osnovni paket programa iznositi šest eura, a svaki dodatni bi se plaćao dva. (Dan, 22. 1. 2007, 7. str.); Da bi potpuno bili u toj funkciji potrebno je učiniti dodatne napore u stvaranju uslova za rad suda, a sada je pravi trenutak. (Vijesti, 3. 2. 2007, 6. str.); Mnoge kuće širom države su uništene i oštećene, a hiljade ljudi su ostale bez struje. (Vijesti, 3. 2. 2007, 11. str.); Postoje naznake da bi mogao biti izabran i treći potpredsjednik stranke, a u jednom dijelu stranke na toj funkciji vide premijera Željka Šturanovića. (Vijesti, 10. 2. 2007, 21. str.); ...plavima trebaju četiri pobjede, a prva žrtva na tom putu trebalo bi da bude fenjeraš Slovan. (Vijesti, 17. 2. 2007, 21. str.); Nigdje u operativnom i investicionom budžetu Opštine ne stoji koliko mora da se plati za prošlu godinu, a koliko je planirano za ovu godinu... (Vijesti, 17. 2. 2007, 14. str.); Od 305 podnijetih krivičnih prijava tužiocu su odbacili 14, a među njima najbrojnija su bila krivična djela nasilje u porodici. (Vijesti, 20. 1. 2007, 8. str.); „Zebre“ nemaju problema sa povredama, a na svakom meču kod kuće imaju podršku više od 30000 navijača. (Start, 12. 2. 2007, 26. str.); Džejms Braun je preminuo 25-og decembra u 73-oj godini, a njegova smrt je izazvala pravi rat između nasljednika. (Vijesti, 23. 2. 2007, 40. str.); Nekada se to naselje zvalo „male kuće“, a nalazi se između Bulevara Save Kovačevića i Ulice Bracana Bracanovića. (Republika, 12. 2. 2007, 19. str.); Ono što će, takođe, biti karakteristično za prednji dio je to da će tradicionalni znak kompanije biti veći, a cio prednji dio će biti zatvoreni. (Dan, 21. 2. 2007, 11. str.); PzP je priznanje Mesiću ocijenio kao kompenzacijski odnos između crnogorske vlasti i Hrvatske, a svoju uzdržanost povodom ovog predloga objasnili su time da ne žele da se manipuliše o tome da se ta partija ne zalaže za dobrosusjedske odnose. (Pobjeda, 2. 3. 2007, 15. str.); Prije nepunih mjesec dana DOO „Univerzitates“ podnijelo je Savjetu zahtjev za akreditaciju, a jedan od osnivača Milo Đukanović najavio da će privatni univerzitet na jesen početi da radi. (Vijesti, 10. 5. 2007, 5 str.)

Za primjere netom navedene, za razliku od onih prvonavedenih, već je karakteristična nepodudarnost, disparitet sadržaja klauza povezanih veznikom *a*, ali disparitet koji ne ide do potpunog razilaženja sadržaja povezanih

klauza. Možemo se složiti sa mišljenjem I. Pranjškovića da bi eventualna upotreba veznika *i* u tim slučajevima ublažila odnos određenoga smisaonog dispartiteta među povezanim klauzama, te je veznik *a* upotrijebljen u značenju intenzificiranja, isticanja dispartiteta, posebnosti sadržaja druge klauze. Možemo zaključiti iz navedenoga da u slučajevima kada postoji snažniji dispartitet u smisaonom pogledu među klauzama koje se povezuju, smisaoni odnos među klauzama svakako utiče na izbor koordinativnoga veznika *a*, ali da taj uticaj nema karakter apsolutnoga kriterijuma za izbor datoga veznika, jer i veznik svojim značenjem može uticati na karakter i smisao cjelokupne nezavisnosložene rečenice, što se dokazuje i mogućnošću makar djelimične komutabilnosti upotrebe veznika *a* i *i* u upravo navedenim primjerima. Zanimljiv je sljedeći primjer će se može opažati suodnos smisaonog odnosa između klauza nezavisnosložene rečenice, sa jedne strane, i značenja veznika, sa druge:

Uostalom neblagovremeno postupanje suda „stimuliše“ nezakonit rad javne uprave, a građani takvim odnosom prema tužbi gube povjerenje u institucije sistema... (Vijesti, 3. 2. 2007. g., 6. str.)

Među klauzama navedene nezavisnosložene rečenice postoji nesumnjiva „istosmjernost smisla“, naime sadržaj druge klauze javlja se kao posljedica situacije na koju referiše prva klauza. Ako bi izbor veznika bio uslovljen samo smisaonim odnosom među klauzama, onda bi u tom slučaju bila logična upotreba sastavnoga veznika (veznika *i*). Međutim, veznik *a* svojim značenjem datoj nezavisnosloženoj rečenici daje specifičnu smisaonu nijansu – umjesto da se drugom klauzom i činjenicom koju ona iznosi samo konstatuje logična posljedica sadržaja i situacije na koju se referiše prvom klauzom, upotrebom toga veznika (veznika *a*) ističe se i naglašava značaj te činjenice u odnosu na ono što se saopštava prvom klauzom.

Stepen nepodudarnosti, dispartiteta sadržaja klauza ili nepodudarnosti određenih njihovih konstituenata može biti potpun, kao u sljedećim primjerima:

Decembarski računi za štedljive potrošače iznosili su 66,92 eura, a januarski u prosjeku 82,98 eura. (Vijesti, 9. 2. 2007, 20. str.); ...saznali su da se radi o prevari jer je, po tom socijalnom programu, ... radnicima andrijevičkog pogona izmireno po 150 eura, a radnicima u Beogradu i Ljuboviji po 400 eura. (Vijesti, 9. 2. 2007, 20. str.); Pljevlja imaju tolika prirodna bogatstva, a najsporije se razvijaju. (Vijesti, 20. 1. 2007. g., 13. str.); Ona je kazala da se spor zbog likvidacije štamparije vodi pred Privrednim sudom, a pred Osnovnim sudom u Nikšiću se vodi spor u vezi krivične prijave protiv izvršnog direktora „Svetigore“... (Vijesti, 20. 1. 2007. g., 12. str.); Sinoć sam saznao za reagovanja pojedinih autora, a danas slučajno da su termin izbora promijenili. (Vijesti, 23. 2. 2007. g., 41. str.); Iskreno se nadam da će se na kraju svi dogovoriti, a ja ću

se u međuvremenu posvetiti svom nastupu. (Vijesti, 23. 2. 2007. g., 41. str.); *Bolest se pojavila na individualnim domaćinstvima, a vlasnici svinja ... nijesu imali uvjerenja o njihovom porijeklu i zdravstvenom stanju...* (Dan, 6. 3. 2007, 10. str.); *Problem je u tome što je predsjednik Ramon Kalderon pregovore povjerio generalnom direktoru Hoze Anhelu Sančezu, a ne Predragu Mijatoviću i Franku Baldiniju...* (Vijesti, 11. 5. 2007. g., 30. str.); *Izvođač radova bila je austrijska firma „Štrabag“, a podizvođač nikšički „Boksiti“.* (Vijesti, 10. 5. 2007, 6. str.).

U tim primjerima komutabilnost veznika *a* veznikom *i* nije moguća i primjeri tipa upravo navedenih i najprije i najčešće se navode u gramatikama i normativnim priručnicima srpskohrvatskoga, srpskog i hrvatskoga jezika kada se govori o *a* kao vezniku suprotnih rečenica. Tako se, npr., u *Gramatici hrvatskoga jezika* J. Silića i I. Pranjkovića, uz konstataciju da „...veznik *a* ima značenje kontrasta u najširem smislu“,²⁷ uopšte ne spominju slučajevi moguće komutabilnosti veznika *a* i *i* u određenim semantičkim kontekstima. Slično tome i R. Katičić konstatuje samo da veznik *a* „...izriče vezu među sklopljenim rečenicama, a označuje i suprotnost sadržaja tih sklopljenih rečenica...“,²⁸ dok pomena o mogućoj komutabilnosti veznika *a* i *i* u određenim kontekstima nema ni u *Priručnoj gramatici hrvatskoga književnoga jezika*.²⁹ A upravo brojnost primjera ekscerpiranih iz samo jednoga funkcionalnog stila srpskog i hrvatskoga jezika, u kontekstima u kojima je veznik *a* komutabilan sa veznikom *i* i u kojima ti veznici funkcionišu kao opozitne jezičke jedinice koje razlikom u svom značenju uslovljavaju i pojavu različitih nijansi smislaonih odnosa među klauzama koje povezuju, nalaže da se to značenje isticanja, naglašavanja, intenzificiranja sadržaja jedne od povezanih klauza mnogo više istakne kada se govori o tom vezniku i klauzama njime povezanim. Ovde se možemo vratiti zapažanju R. Simića i J. Jovanović da „ovaj veznik ima sopstveni krug funkcija – insistira istovremeno na delimičnom podudaranju sadržaja povezanih formi, i na delimičnom razilaženju, disparitetu“. ³⁰ Činjenica djelimičnoga podudaranja sadržaja povezanih formi približava taj veznik značenju sastavnosti i mogućnosti njegove komutabilnosti sa veznikom *i*, uz distinktivnu crtu isticanja, naglašavanja sadržaja (u našim primjerima) druge navedene klauze. Upravo u stupnju dispariteta i naglašavanja sadržaja druge klauze leži i razlika u mogućnosti komutabilnosti veznika *a* i *i* – što je stepen isticanja posebnosti i dispariteta sadržaja druge klauze veći, to

²⁷ J. Silić, I. Pranjković – *Gramatika hrvatskog jezika*, Zagreb, 2005. g., 325.

²⁸ R. Katičić – *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1991. g., 167.

²⁹ E. Barić, M. Lončarević, D. Malić et al. – *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1979. g., 385-386.

³⁰ R. Simić, J. Jovanović, *n. d.*, 432.

je manja mogućnost komutabilnosti veznika *a* veznikom *i*, i obrnuto, što je istosmjernost smisla klauzā nezavisnosložene rečenice veća, to je komutabilnost veznika *a* i *i* sasvim moguća, a rečenične strukture dobijene umetanjem jednog umjesto drugog veznika sasvim gramatičke i smislene.

Međutim, ovđe se moramo podšetiti činjenice da smisaoni suodnos klauzā nezavisnosložene rečenice ne može biti i nije jedini i apsolutni parametar i kriterijum koji diktira upotrebu određenog veznika i mogućnost njegove komutabilnosti. Ako pogledamo sljedeće primjere: *Ranko troši, a ne pravda.* (Dan, 23. 5. 2007, 4. str.); *...mi usvajamo sve što nam se kaže, a ne primjenjujemo ništa.* (Dan, 24. 2. 2007, 2. str.), svakako ćemo konstatovati odnos potpune smisaone nepodudarnosti među klauzama tih nezavisnosloženih rečenica. Međutim, drugi jedan lingvistički faktor – identičnost subjekta – vršioca radnji označenih glagolima u predikatu klauzā konstituenata datih nezavisnosloženih rečenica omogućava ovđe komutabilnost veznika *a* sastavnim veznikom *i*, s tim što bi u tom slučaju došlo do promjene značenja cjelokupne nezavisnosložene rečenice – umjesto da se subjekat percipira kao entitet koji je podvojen u određenom pogledu, eventualnom upotrebom sastavnog veznika percepcija subjekta bila bi percepcija entiteta kojega karakteriše jedinstvo u pogledu obavljanja određenih aktivnosti.

Ispostavlja se da su prava suprotnost odnosno potpuna nepodudarnost sadržaja klauzā nezavisnosložene rečenice ili nepodudarnost određenih njihovih gramatičkih konstituenata samo jedan od slučajeva upotrebe veznika *a*, mada naravno veoma markantan. Time se relativizuju konstatacije lingvista kao što su Ajanović i Stevanović da je *a* najizrazitiji suprotni veznik, premda su već i oni sami na neki način tu tvrdnju doveli u pitanje.

Zanimljiva su sljedeća dva primjera višestrukosloženih rečenica sa različitim značenjima veznika *a*:

U petom kolu Podgoričanke uzvraćaju posjetu mađarskom rivalu, a poslije četiri uzastopna poraza, cilj pred početak sezone zvuči kao san nekog nerealnog navijača, a ne očekivanje ozbiljnih ljudi koji vode ekipu. (Vijesti, 17. 2. 2007, 20. str.); *On je cigare ... rasporedio na nekoliko punktova po planini, a dogovor je bio da iste prevezu sa petnaestak automobila u BiH gdje su namjeravali da ih prodaju, a aršin podijele.* (Dan, 24. 2. 2007, 12. str.)

U prvom primjeru prvi veznik *a* djelimično je komutabilan sa veznikom *i* jer se fokus u razumijevanju sadržaja druge klauze može staviti na semantičku komponentu kontinuuma onoga što se saopštava prvom klauzom, mada je u tom slučaju sasvim moguća i transformacija u zavisnosloženu rečenicu (*→ U petom kolu Podgoričanke uzvraćaju posjetu mađarskom rivalu mada poslije četiri uzastopna poraza, cilj pred početak sezone zvuči kao san nekog nerealnog navijača...*). Za razliku od značenja prvog veznika *a*, drugi veznik *a* ima

pravo suprotno značenje jer povezuje jezičke forme – poredbene dopune kontrarne po značenju. U drugoj rečenici oba veznika *a* u principu su komutabilna sa veznikom *i*, s tim što je, kad je u pitanju prvi veznik *a*, uz disparitet sadržaja dvaju klauzā, i komponenta naglašavanja sadržaja druge klauze istaknutija pa je tu i komutabilnost veznika *a* sa veznikom *i* manje prihvatljiva, dok u slučaju drugog veznika *a*, i pored nepodudarnosti leksičkoga značenja objekata i glagolā u predikatu dvaju klauzā, faktor koji smo (slijedeći Stevanovića) nazvali istomjernošću smisla doprinosi većoj mogućnosti komutabilnosti tih dvaju veznikā.

U pojedinim primjerima ekscerpiranim iz jezika crnogorske dnevne štampe, opet, faktor istomjernosti smisla i logičnost proishođenja sadržaja druge klauze iz sadržaja prve toliko su naglašeni da se čak može dovesti u pitanje opravdanost upotrebe veznika *a*:

...nijesam sve ovo očekivao jer smo se tek bili okupili, a nijesmo imali prilike da se uhvatimo u klinč sa bilo kim... (Vijesti, 19. 1. 2007, 32. str.); Izabranice Tanje Jeraminok nijesu uspjele da upišu prve bodove, a po drugi put zasluženo su poražene od ekipe Lada Toljati... (Republika, 12. 2. 2007, 29. str.)

Uvažavajući činjenicu (povodom preskripcije u jeziku) da je „...dominantan stav modernih lingvista da, u čisto lingvističkom smislu, ništa što prirodno kažete u svom maternjem jeziku ili dijalektu, slijedeći svoje intimno jezičko osjećanje, ne može biti nepravilno“,³¹ a donekle protivurječeći i samom sebi i onome što smo dosad kazali, ipak smatramo da bi u ovakvim i sličnim primjerima, s obzirom na visok stepen logičnosti proishođenja sadržaja druge klauze iz sadržaja prve, tj. visok stepen istosmjernosti smisla, primjerenija bila upotreba sastavnoga veznika *i* nego veznika *a* iako se upotreba tog drugog uvijek može pravdati potrebom isticanja sadržaja druge klauze. Sličnoga karaktera je i sljedeći primjer ekscerpiran iz dnevnog lista *Republika*:

Pozitivno je što su, evidentno, preskočene lokalne barijere u svakom segmentu, a kriminalci su i te kako dobro povezani. (Republika, 12. 2. 2007, 18. str.)

Među klauzama navedene nezavisnosložene rečenice nesumnjivo postoji odnos smisaone nepodudarnosti, ali mnogo markantniji odnos među datim klauzama jeste uzročnost pa bi sa normativnoga gledišta ovde bila mnogo primjerenija upotreba uzročnoga veznika *jer* i transformacija takve forme rečenice u zavisnosloženu uzročnu rečenicu → *Pozitivno je što su, evidentno, preskočene lokalne barijere u svakom segmentu jer su kriminalci i te kako dobro povezani.*

³¹ M. Riđanović – *Jezik i njegova struktura*, Sarajevo, 1998, 15.

Konačno, u jeziku crnogorske dnevne štampe nailazimo i na primjere potpuno nepotrebne upotrebe veznika *a*:

Kurtagić je podsjetio da je to jedan od zaključaka sa sastanka održanog u Podgorici a čija glavna tema je bila ponuda za kupovinu Gir-a i Špad-a... (Dan, 24. 2. 2007, 14. str.)

Pojava takvih primjera može se objasniti pominjanjem intenzifikatorskim značenjem veznika *a* koje se manifestuje u naglašavanju sadržaja druge klauze, ali činjenica je da je, makar sa stilskog aspekta, ta upotreba u tom i sličnim primjerima sasvim suvišna, štoviše rezultira rogovatnošću izraza datih rečenica.

Može se reći da se intencija ovoga rada iscrpljuje u nekoj vrsti ukazivanja na relativizam i limite postupka književnojezičkoga normiranja. Nije sporno, naime, da je *a* veznik koji povezuje klauze suprotnoga, nepodudarnog, kontrarnoga sadržaja odnosno klauze nepodudarnih pojedinih rečeničnih konstituenata i da se stoga može svrstati u veznike suprotnih rečenica. Međutim, isto tako videli smo da postoje i semantički konteksti u kojima se ovaj veznik upotrebljava, a koji nemaju bilo kakve veze sa suprotnošću, kontrarnošću ili nepodudarnošću bilo kakve vrste. Sa druge strane, videli smo da smisaoni odnosi među klauzama daleko od toga da mogu biti jedini ili čak najvažniji faktor i kriterij upotrebe određenoga veznika mada se njihov uticaj pri tome ne može negirati. Na upotrebu određenoga veznika utiču i drugi lingvistički faktori tipa podudarnosti odnosno nepodudarnosti određenih konstituenata klauzā nezavisnosloženih rečenica. Konačno, i značenje samoga veznika bitan je faktor koji utiče na odnos među klauzama nezavisnosložene rečenice, značenje cjelokupne te rečenice i komunikativne namjere pošiljaoca poruke. Vraćajući se na problematiku što se odnosi na veznik *a*, možemo reći da je svaka klasifikacija više-manje uslovna i nesavršena te da je i ovaj veznik u krajnjoj liniji, respektujući gramatičku tradiciju, opravdano svrstavati i proučavati u okviru suprotnih nezavisnosloženih rečenica, uz napomenu da bi u normativnim priručnicima i gramatikama više pažnje trebalo posvetiti njegovom značenju intenzifikacije, isticanja, naglašavanja sadržaja druge klauze, značenju koje se upravo i manifestuje u opoziciji prema vezniku *i*, u kontekstima u kojima su ovi veznici međusobno komutabilni.

Izvori

- *Vijesti* – dnevne novine iz Podgorice
- *Dan* – dnevne novine iz Podgorice
- *Pobjeda* – dnevne novine iz Podgorice
- *Republika* – dnevne novine iz Podgorice
- *Start* – dnevne novine iz Podgorice

Literatura

- M. Ajanović – „'Nezavisno' složena rečenica i odnos prostih rečenica u njoj“, *Naš jezik*, knjiga 5, sv. 3-4, sv. 5-6, Beograd, 1953-54.
- E. Barić, M. Lončarić, D. Malić et alt. – *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1979.
- M. Kovačević – *Stilistika i gramatika stilskih figura*, Unireks, Nikšić, 1995.
- M. Kovačević – *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*, Raška škola, Beograd, 1998.
- I. Pranjković – *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*, HFD, Zagreb, 1984.
- R. Katičić – *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, HAZU, Zagreb, 1991.
- M. Riđanović – *Jezik i njegova struktura*, Šahinpašić, Sarajevo, 1998.
- J. Silić, I. Pranjković – *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- R. Simić, J. Jovanović – *Srpska sintaksa I. – II.*, Jasen, Beograd, 2002.
- Ž. Stanojčić, Lj. Popović – *Gramatika srpskoga jezika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.
- M. Stevanović – *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, Naučna knjiga, Beograd, 1974.

Miomir ABOVIĆ

ON THE NATURE OF THE CONNECTIVE *A* AND COMMUTATION POSSIBILITIES OF THE CONNECTIVES *A* AND *I*

This work deals with a corpus taken from Montenegrin daily papers and focuses on the problems which concern the nature of the connective *a*, and explores grammatical contexts in which this connective is interchangeable with the connective *i*. It is concluded that this connective was justly classified and researched as a member of opposite coordinate connectives, though it should be noted that the Serbian/Croatian reference and grammar books should give more attention to the meaning of stress, emphasis and intensification that this connective gives to the second clause (or some other language form).

Key words: *connective a*, *connective i*, *adversative clauses*, *commutability of connectives*, *standard BCMS languages*